

ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧЫ АСПЕКТ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЙ СЕМАНТЫКІ БЕЛАРУСКІХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ І ПРЫКАЗАК

Особенности истории и культуры Беларуси эксплицированы в национально-культурной семантике номинативных единиц белорусского языка, что позволяет рассматривать фразеологизмы и пословицы как объект его лингвострановедческого описания. Страноведчески значимые реалии понятны носителям белорусского языка, но требуют специального объяснения для тех, кто изучает белорусский язык как иностранный или неродной, в специальных лингвострановедческих словарях.

Peculiarities of Belarusians' mode of life, conception of the world and other cultural information being reflected in national cultural semantics of nominative units of the Belarusian language, phraseological units and proverbs are considered to be a valuable object of linguistic description. Genetic prototypes of phraseological word-combinations being naturally perceived by native speakers, they are to be specially explained to those who study the Belarusian language (as a foreign or second one) in corresponding dictionaries.

Авалоданне замежнай або няроднай мовай прадугледжвае засваенне чалавекам, які вырас у асяроддзі адной нацыянальнай культуры, асноўных фактаў, норм і каштоўнасцей другой нацыянальнай культуры. Лінгвакраіназнаўчы аспект выкладання і вывучэння мовы як замежнай накіраваны на раскрыццё сувязі моўных адзінак з культурай, гісторыяй, побытам народа-носьбіта мовы. Адной з актуальных праблем сучаснай беларусістыкі з'яўляецца лінгвакраіназнаўчае апісанне беларускай мовы як замежнай і як другой ва ўмовах блізкароднаснага (руска-беларускага) білінгвізму [2].

Сукупнасць значэнняў моўных адзінак, што адлюстроўвае асаблівасці гісторыі і культуры Беларусі, звычайна называюць «нацыянальна-культурнай семантыкай» беларускай мовы [1, с. 41]. Найбольшая яе акумуляцыя назіраецца ў намінацыйных адзінках мовы: словах, фразеалагізмах і афарызмах (прыказках, крылатых выразах), якія выконваюць не толькі функцыю намінацыі (назваюць асобныя прадметы, з'явы, працэсы), але і функцыю кумуляцыі (назавашваюць і захоўваюць у сваёй семантыцы калектыўны вопыт народа).

Многія беларускія фразеалагізмы і прыказкі адлюстроўваюць нацыянальную культуру, светаўспрыманне, гісторыю беларускага народа сваімі прататыпамі – свабоднымі спалучэннямі слоў і фразамі, якія маюць прамы і пераносны сэнсы. Напр.:

(1) фразеалагізм як *пшаніцу (пяньку) прадаўшы са значэннем 'вельмі моцна'* пры дзеяслове *спаць* гаворыць пра тыповую сітуацыю, калі хто-небудзь,

прадаўшы *пшаніцу* (*пяньку*), моцна спіць (у падтэксце звяртаецца ўвага на тое, што нехта выпіў на барышах пасля продажу пшаніцы або пянькі – пашыраных прадметаў гандлю) [3, с. 437];

(2) прыказка *Не заўсягды яды, як на Дзяды, а працы, як у нядзелю* са значэннем ‘Жыццё не можа складацца заўсёды толькі з адных свят’ утрымлівае назву рытуальнага абёда (вячэры) у беларусаў – *Дзяды*, што наладжваўся ў пэўныя дні ўшанавання нябожчыкаў (3-4 разы на год), і адлюстроўвае веру беларускага народа ў духаў продкаў [4, с. 101].

Шматлікія беларускія фразеалагізмы і прыказкі адлюстроўваюць нацыянальную культуру Беларусі адзінкамі свайго лексічна-семантычнага і лексічна-граматычнага складу. Гэта перш за ўсё тычыцца назваў рэальнай матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, жывёльнага і расліннага свету Беларусі, імёнаў людзей і геаграфічных назваў. Напр.:

(3) фразеалагізм *тры чвэрці да смерці* са значэннем ‘зусім нядоўга (да смерці засталася каму-н.)’, дзе *чвэрць* абазначае тое самае, што і *нядзя* – старая мера даўжыні, а лік *тры* – адзін з любімых у народнай фразеалогіі [3, с. 134];

(4) фразеалагізм у *Магілёўскай губерні* са значэннем ‘у замагільным свеце, супрацьлеглым зямному (апынуцца, аказацца)’ узнік на аснове каламбурнага, народна-этымалагічнага збліжэння слоў *магіла* (са значэннем ‘смерць, пагібель’) і *Магілёўская* (прыметнік ад назвы горада – Магілёў) [3, с. 137];

(5) прыказка *Пазнаюць нашу дачку і ў андарачку* са значэннем ‘Добра вядомае лёгка распазнаецца ў лубом абліччы’, дзе *андарак* – вядомая па ўсёй Беларусі народная паясная адзежка беларускіх жанчын – спадніца, якая шылася з даматканай шарсцяной ці паўшарсцяной тканіны ў клетку (або ў палосы) і выйшла з шырокага ўжытку ў 1920-30-я гады, у прыказцы сімвалізуе будзённую, несвяточную, простую вопратку [4, с. 113];

(6) прыказка *Каму на каму, а каму два камы* са значэннем ‘Ніколі не бывае так, каб усім усяго было пароўну’, дзе *камы* – галушкі з тоўчанай бульбы і мукі, якія начыняюць грыбамі, кавалачкамі сырога сала і інш., сведчыць, што бульба стала адным з галоўных прадуктаў харчавання на Беларусі (выцесніла многія іншыя культуры ў другой палове XIX ст.), у народзе атрымала назву “другі хлеб” [4, с. 79].

Пэўныя словы ў складзе фразеалагізмаў і прыказак належаць да так званай “безэквівалентнай лексікі” – такіх слоў, якія немагчыма супаставіць з якім-небудзь іншамоўным лексічным паняццем і ў адпаведнасці з гэтым нельга перакласці адным словам – патрабуецца словазлучэнне ці нават сказ. У беларускіх фразеалагізмах і прыказках даволі часта ўжываюцца безэквівалентныя (у рускамоўным дачыненні) словы, напр.: *Не заўсягды яды, як на Дзяды, а працы, як у нядзелю* (2), *Пазнаюць нашу дачку і ў андарачку* (5), *Каму на каму, а каму два камы* (6). Параўн.:

(7) фразеалагізм *даваць (даць) перуноў* са значэннем 'гнеўна, з абурэннем гаварыць, пагражаць' утрымліваецца адгалосак веры ўсходніх славян у бога грому і маланкі – Перуна, а пад *перунамі* тут маюцца на ўвазе маланкі – перуновы стрэлы [3, с. 108];

(8) прыказка *Злазь з даху, ды не псуй гонты* са значэннем 'Лепш кінуць справу, калі сваім удзелам ёй толькі шкодзіш' змяшчае кампанент *гонты* – распаўсюджаны на Беларусі дахавы матэрыял у форме невялікіх дошчачак, востра заструганых з аднаго боку і з пазам – з другога [4, с. 71].

Такім чынам, у беларускай мове існуе цэлы пласт фразеалагізмаў і прыказак, якія на працягу ўсяго яе развіцця фіксавалі і перадавалі з пакалення ў пакаленне грамадскі вопыт. Такія фразеалагізмы і прыказкі маюць безумоўную лінгвакраіназнаўчую каштоўнасць. Іх лексікаграфічная рэпрэзентацыя ў спецыяльных лінгвакраіназнаўчых слоўніках з'яўляецца адной з актуальных задач сучаснай беларусістыкі.

Літаратура

1. *Верещагин, Е.М.* Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного [1973] / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1990. – 247 с.
2. *Іваноў, Я.Я.* Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі) / Я.Я. Іваноў // Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы) / С.Ф. Іванова, Я.Я. Іваноў, Н.Б. Мячкоўская. – Мінск: Веды, 1998. – С. 33–62.
3. *Лепешаў, І.Я.* Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2004. – 448 с.
4. *Іванова, С.Ф.* Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: лінгвакраіназнаўчы дапаможнік / С.Ф. Іванова, Я.Я. Іваноў. – Мінск: БФС, 1997. – 262 с.